

QIZIL KITOBGA KIRITILGAN DORIVOR O'SIMLIKLAR

Bozorova Husnora Utkir qizi Qarshi davlat

universiteti Kimyo biologiya fakulteti biologiya

yo'nalishi 3-kurs 022-34-guruh talabasi

Annotatsiya: O'zbekistonning tabiiy boyliklari va biologik xilma-xilligi juda yuqori. Biroq, inson faoliyati, iqlim o'zgarishi va boshqa omillar natijasida ko'plab o'simlik turlari yo'qolish xavfi ostida qolmoqda. O'zbekiston Qizil Kitobi — bu yo'qolib borayotgan va xavf ostida bo'lgan o'simlik va hayvon turlarini saqlab qolish maqsadida tuzilgan ro'yxatdir. Ushbu maqolada O'zbekiston Qizil Kitobiga kiritilgan ba'zi dorivor o'simliklar va ularning ahamiyati haqida ma'lumot beramiz.

Kalit so'zlar: Qizil Kitob, kamyob o'simliklar, dorivor o'simliklar, tabiiy muhit, iqlim, tog'li hududlar.

O'zbekistonda dorivor o'simliklarni himoya qilish va ularning tabiiy muhitini saqlab qolish uchun bir qator chora-tadbirlar amalga oshirilmoqda. O'zbekiston Qizil Kitobi doimiy ravishda yangilanadi va kengaytiriladi. Bu jarayon davomida yo'qolish xavfi ostida bo'lgan dorivor o'simliklar ro'yxati tuziladi va ularni himoya qilish bo'yicha tavsiyalar beriladi. Dorivor o'simliklar va ularning yashash muhitini himoya qilish maqsadida tabiiy resurslarni boshqarish bo'yicha qonunlar va me'yoriy hujjatlar ishlab chiqilgan. Bu qonunlar o'simliklarni yig'ish, saqlash va foydalanish tartibini belgilaydi. O'zbekistonda ekologik ta'lim va targ'ibot ishlari olib borilmoqda. Bu orqali aholi, ayniqsa, yosh avlodni dorivor o'simliklar va ularning ahamiyati haqida xabardor qilish, ularni himoya qilishga undash maqsad qilingan. Dorivor o'simliklarni ko'paytirish va ularni tabiiy muhitga qaytarish (reintroduksiya) bo'yicha tadbirlar amalga oshirilmoqda.[3]

Bu jarayon o'simliklarning tabiiy populyatsiyasini tiklashga yordam beradi. Dorivor o'simliklar o'sadigan hududlarda himoya zonalari tashkil etiladi. Bu zonalarda o'simliklarni yig'ish va ularning yashash muhitini buzish taqiqlanadi. Dorivor o'simliklar va ularning yashash muhitini o'rganish uchun ilmiy tadqiqotlar olib boriladi. O'simliklarning holatini monitoring qilish va ularning o'zgarishlarini kuzatish orqali himoya chora-tadbirlarini samarali amalga oshirish mumkin.[2]

O'zbekiston xalqaro tashkilotlar va boshqa davlatlar bilan hamkorlikda dorivor o'simliklarni himoya qilish bo'yicha dasturlarni amalga oshirmoqda. Bu orqali tajriba almashish va eng yaxshi amaliyotlarni o'rganish imkoniyati yaratiladi. An'anaviy tibbiyotda dorivor o'simliklardan foydalanishni rivojlantirish va ularni ilmiy asosda o'rganish orqali ularning ahamiyatini oshirish va himoya qilishga qaratilgan tadqiqotlar olib borilmoqda. O'zbekistonda dorivor o'simliklarni himoya qilish uchun ko'plab chora-tadbirlar amalga oshirilmoqda. Ushbu tadbirlar o'simliklarning biologik xilma-xilligini saqlab qolish, ularning tabiiy muhitini himoya qilish va kelajak avlodlarga yetkazish maqsadida muhim ahamiyatga ega. Ekologik muammolarni hal qilish va dorivor o'simliklarni saqlab qolish uchun har birimizning hissamizni qo'shishimiz zarur.[4]

O'zbekiston Qizil Kitobiga kiritilgan dorivor o'simliklar:

Sogdiyona (*Ferula communis*)— O'zbekistonning tog'li hududlarida o'sadigan katta o'simlikdir. Uning ildizlari va poyasi dorivor xususiyatlarga ega. Sogdiyona asosan og'riqni kamaytirish, yallig'lanishni bartaraf etish va oshqozon-ichak kasalliklarini davolashda qo'llaniladi. Biroq, uning tabiiy muhitida kamayishi sababli Qizil Kitobga kiritilgan.[1]

Qizil o'simlik (*Rheum turkestanicum*)— O'zbekistonning tog'li hududlarida keng tarqalgan dorivor o'simlikdir. Uning ildizlari asosan oshqozon va ichak kasalliklarini davolashda, shuningdek, yallig'lanishga qarshi vosita sifatida ishlatiladi. Qizil

o'simlikning tabiiy muhitida kamayishi va yo'qolish xavfi tufayli Qizil Kitobga kiritilgan.

Tugunli o'simlik (*Artemisia absinthium*)— O'zbekistonning turli hududlarida o'sadigan dorivor o'simlik bo'lib, asosan yallig'lanish, og'riq va oshqozon-ichak kasalliklarini davolashda qo'llaniladi. Ushbu o'simlikning tabiiy muhitida kamayishi va yo'qolish xavfi tufayli Qizil Kitobga kiritilgan.

Sariq o'simlik (*Hypericum perforatum*)— O'zbekistonning qishloq joylarida keng tarqalgan dorivor o'simlikdir. U asosan depressiya va ruhiy holatni yaxshilashda qo'llaniladi. Uning yallig'lanishga qarshi va antibakterial ta'siri bor. Sariq o'simlikning tabiiy muhitida kamayishi va yo'qolish xavfi tufayli Qizil Kitobga kiritilgan.[2]

Qora o'simlik (*Echinacea purpurea*)— immunitetni oshirish va kasalliklarni oldini olishda qo'llaniladigan dorivor o'simlikdir. U yallig'lanishga qarshi va antibakterial xususiyatlarga ega. Qora o'simlikning tabiiy muhitida kamayishi va yo'qolish xavfi tufayli Qizil Kitobga kiritilgan.

O'zbekiston Qizil Kitobida shuningdek, boshqa dorivor o'simliklar ham mavjud. Masalan, Suv o'simliklari (*Nymphaea* spp.), Qizil gul (*Rosa* spp.) va Yovvoyi sarimsoq (*Allium* spp.) kabi o'simliklar ham dorivor xususiyatlarga ega bo'lib, ularning tabiiy muhitida kamayishi sababli Qizil Kitobga kiritilgan.[1]

Xulosa:

O'zbekiston Qizil Kitobiga kiritilgan dorivor o'simliklar nafaqat an'anaviy tibbiyotda, balki zamonaviy farmatsevtikada ham muhim ahamiyatga ega. Ularning tabiiy muhitida kamayishi va yo'qolish xavfi, bu o'simliklarni saqlab qolish va ularni himoya qilish zarurligini ko'rsatadi. Ekologik muammolarni hal qilish va biologik xilma-xillikni saqlash uchun ushbu dorivor o'simliklarni himoya qilish va ularni tiklash bo'yicha chora-tadbirlar ko'rish muhimdir. O'simliklarning saqlanishi nafaqat tabiiy muhitni, balki inson salomatligini ham ta'minlaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. **Murdaeva Yu. M. Medicinal culture in Uzbekistan, Tashkent, 2001.**
2. **Murdaeva Yu.M. Medicinal plants found in Uzbekistan. Tashkent, 1990.**
3. **Musayev BS "Fertilizer application system", Tashkent, 1998.**
4. **O'zbekiston Respublikasi "Qizil kitobi" 1-tom. 2019 yil.**
5. **Xamidov A., Nabyev M., Odilov T. O'zbekiston o'simliklari aniqlagichi. Qo'llanma. -Toshkent: O'qituvchi, 1987.**
6. **Xolmatov X.X., Odilov T. O'zbekistonning dorivor o'simliklari. Monografiya. - Toshkent: Fan, 1991. 195 b**